

BÁTHORY ORSOLYA

A *claritas Scripturae* cáfolata Bellarmino és Pázmány műveiben

Gábor Csillának, születésnapjára,
a legnagyobb szeretettel.

Kovács Lajos Imre 1908-as tanulmánya részletesen foglalkozott azzal a Pázmányt illető kritikával, miszerint a *Kalauzt* Roberto Bellarmino *Disputationes* című nagyhatású kompendiumából kompilálta volna egybe.¹ A Pázmányt Bellarmino-epigonná degradáló megjegyzés Nagy Benedekre (†1617 k.) megy vissza, aki nem a *Disputationes*ra, hanem az itáliai jezsuita egy másik, a *Konkordiakönyvet* bí-

- * A szerző az ELKH–PPKE Barokk Irodalom és Lelkiség Kutatócsoport tudományos főmunkatársa. A tanulmány a K 137815. számú OTKA-pályázat keretében készült.
- 1 Kovács Lajos Imre, *Pázmány Kalauza és Bellarmin Disputatiói: Irodalomtörténeti tanulmány* (Kassa: Szent Erzsébet Nyomda, 1908). Kovács Lajos egy másik Bellarmino-művet, a *De ascensione mentis in Deum, per scalas rerum creatarum* (Roma, 1615) című írást is összevetette a *Kalauz* első két könyvével. Bellarmino elmélkedő művével és magyar fordításával Gábor Csilla is foglalkozott több írásában, legutóbb: Csilla GÁBOR, *Doctrine–Virtue–Memory: Seventeenth-century Hungarian devotional literature in European context*, ford. Emese CZINTOS G. (Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2007), 61–81. Pázmány a Collegium Romanum rektoraként ismerte meg Bellarminót. Kapcsolatukról, Bellarmino hatásáról: ÖRY Miklós, *Pázmány Péter tanulmányi évei*, szerk. BERZSÉNYI Gergely, Pázmány irodalmi műhely tanulmányok 5 (Piliscsaba: Pázmány Péter Katolikus Egyetem Bölcsészettudományi Kar, 2006), 98–101; HARGITTAY Emil, *Pázmány Péter írói módszere: A Kalauz és a vitairatok újratrása* (Budapest: Universitas Könyvkiadó, 2019), 43–46. Szabó Ferenc „viszonylagos Bellarmino-függőséggel” jellemzi Pázmánynak az olasz jezsuitához való szellemi, (kontroverz) teológiai kötődését. SZABÓ Ferenc SJ, „Deux théologiens du renouveau catholique aux XVI-XVIIe siècles Roberto Bellarmino et Péter Pázmány”, in *La civiltà ungherese e il cristianesimo – A magyar művelődés és a kereszténység*, szerk. István MONOK és Péter SÁRKÖZY, I (Budapest–Szeged: Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság–Scriptum Rt., é. n.), 248–255, 248.

ráló művére vonatkozóan vádolta Pázmányt plágiummal.² Pázmány ezt vissza is utasította a *Csepregi szégyenvallásban*.³ A gyanúsítás akkor kapott nagyobb figyelmet, amikor majd háromszáz évvel később Fraknói Vilmos megemléltette azt háromkötetes Pázmány-monográfiájában.⁴ Fraknói azonban némileg összemosta ezt a konkrét vádat egy korábban megfogalmazott általánosabbal, amely szerint a *Kalauz* Pázmány „jezsuita barátainak egyenlő munkáiból” lettek összeollózva.⁵ Ezt követően – amint Horváth Cyrill fogalmaz – „az írók úgyszólván egymás szájából vették át” a plágiumvádát úgy, hogy abban már viszont Bellarmino legismertebb könyve, a *Disputationes* lett a forrásmű.⁶ Fraknói a gyanúsítással kapcsolatban egy árnyalt, Bellarmino művének alapos ismeretéről tanúskodó véleményt fogalmazott meg. Eszerint Bellarmino munkája láthatóan nagy hatással volt a *Kalauzra*, amely sok helyen kölcsönöz a bíborostól gondolatokat és érveket, de attól még „a cél, rendszer, előadási modor és a tárgyalt kérdések megválasztása a két munkában egészen különböző.”⁷

Kovács Lajos Imre elvégezte a művek összehasonlító makroszerkezeti, azaz könyv-rész-fejezet szintű vizsgálatát. Kimutatta, hogy noha Pázmány mindössze huszonnyolcszor hivatkozik Bellarminóra, számos nagyobb tematikai párhuzam

- 2 A Bellarmino-mű, amelyre Nagy Benedek utalt: Roberto BELLARMINO, *Iudicium de libro, quem Lutherani vocant Concordiae* (Ingolstadt: Sartorius, 1585). „Ennek fölötte azt mondom, hogy valamit az Augustana Confessio, az Concordia könyve, es Lutherre akaral szurkos kezzel kenni, ezt iobbara Bellarminus tegzeből vonyad elő, noha lehet hiredde, hogy ennekis regen torkaban vertek sok izben az borsos leuet.” ZVONARICS Imre és NAGY Benedek, *Pázmány Péter pirozsági* (Keresztúr: Farkas Imre, 1615), 256. (RMNy 1091).
- 3 „Az ti Concordiátokrúl írt Bellarminus; summáját írásának elő-is hoztam az Kalauzban. De az ki ezzel egybe veti azokat, mellyeket én írtam az Augustai Confessiórúl és Concordiárúl az Kalauzban, megtapasztalhattya, hogy le nem írtam Bellarminust.” PÁZMÁNY Péter, *Csepregi szégyenvallás, az-az rövid felelet, melyben az csepregi hívságoknak köszegi töldalekit verőfényre hozza Pázmány Péter*, s. a. r. RAPAICS Rajmond, Pázmány Péter összes munkái 5 (Budapest: Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Hittudományi Kara, 1900), 115–249, 227.
- 4 FRANKL Vilmos, *Pázmány Péter és kora* (Pest: Ráth Mór, 1868), 3 kötet, 1:114.
- 5 Klaszakovich István és társaitól származik ez a gyanúsítás. Matthias HAFENREFFER, *Az szentírásbeli hitünk ágainak...*, ford. ZVONARICS Imre (Keresztúr: Farkas Imre, 1614), C. Pázmány válasza: „Azt sem igazán írja az attendens, hogy az Kalauz sok jezsuitáknak egyenlő munkájából készítettett. Mert bizonyos legyen, hogy abban senki keze szenyne nincsen, hanem egyedül csak azé, akinek nevét viseli: ki afféle dolgokban nem szükölt más ember cimborájára.” SZYL Miklós [PÁZMÁNY Péter], *Csepregi mesterség, az-az: Hafenreffernek magyarrá fordított könyve eleiben függesztett leveleknek czéges czigánysági és orczaszégyenítő hazugsági*, s. a. r. RAPAICS Rajmond, Pázmány Péter összes munkái 5 (Budapest: Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Hittudományi Kara, 1900), 1–25, 12.
- 6 HORVÁTH Cyrill, „Pázmány és Bellarmin”, *Egyetemes Philologiai Közöny* 33 (1909): 33–41, 33.
- 7 FRANKL, *Pázmány Péter...*, 1:114.

van a két mű között, de a plágium vádja ezzel együtt sem állja meg a helyét. Kovács Lajos Imre lényegében a *Disputationes* és a *Kalauz* tartalomjegyzékét, tárgybeosztását vetette össze, és ez alapján jelentette ki, hogy „a *Kalauz* I., II., III., V., IX. és XV. könyve egészben vagy részben nem található Bellarminusnál.”⁸ (Meg kell jegyezni, a III. könyv kizárása már első pillantásra is aggályos, mert a *Kalauz*nak több mint az egyharmadát teszi ki ez a nagy tematikai egység.) A Kovács értekezését recenziáló Horváth Cyrill is óvatosságra intett a vázlatos szerkezeti összehasonlításokkal kapcsolatban: „nem nyomhatjuk el azt a megjegyzést, hogy e vázlatok helyivel-közzel elhagynak egy-egy pontot, s másfelől egyáltalán nem zárják ki a Disputációknak a részletekben való különös hatását. Mutatják, hogy Pázmány nem vett át Bellarminóból egész fejezeteket; ámde a fejezeteken, a szakaszokon belül nem lehetett e mégis tanítványa, utánozója? s nem lehetnek-e műveikben közös finomabb elemek, a melyek a vázlatban elvesznek, holott tüzetes hasonlításnál észrevehetőek?”⁹ Horváth ezután mintegy módszertani demonstrációképpen a *Kalauz* Anyaszentegyházzal foglalkozó VIII. könyvének (*Az Anyaszentegyházról*) szövegét egy alapos összehasonlítással vetette egybe Bellarmino azonos témájú szövegével, vagyis a *Disputationes* III. *controversiájával* (*De ecclesia militante*).¹⁰ Ez a 114 évvel ezelőtt publikált „tüzetesebb összehasonlítás” adta az ötletet, hogy egy ehhez hasonló vizsgálatot végezzek el én is a *Kalauz* VII., Szentírás-értelmezéssel foglalkozó könyvének (*Honnan kel venni a sz. Írás igaz értelmét és a vetekedések magva-szakasztását?*) vonatkozásában.¹¹ Az összevetésbe bevont másik szöveg Bellarmino I. *controversiájának* (*De Verbo Dei scripto et non scripto*) III. könyve (*De Verbo Dei interpretatione*), amelynek témája a hiteles Biblia-interpretáció kérdése.¹² A tanulmány írása során világossá vált, hogy a téma teljes kibontását, illetve a két mű bibliai hermeneutikai fejtegetéseinek részletekbe menő összevetését csak jelen tanulmány terjedelmi korlátainak jelentős

8 KOVÁCS, *Pázmány Kalauza és Bellarmin Disputációi...*, 48.

9 HORVÁTH, „Pázmány és Bellarmin”, 35.

10 Uo., 35–40.

11 Legutóbb Bitskey István foglalkozott a *Kalauz* bibliai hermeneutikai álláspontjával hangsúlyozva annak beágyazottságát Pázmány posztridentinus és konciliarista felfogásába. BITSKEY István, „A konciliarista tradíció Pázmány Péter Szentírás-értelmezésében”, *Irodalomtörténeti Közlemények* 121, 3. sz. (2017): 300–314, 309.

12 Roberto BELLARMINO, *Disputationes de controversiis christianae fidei adversus huius temporis haereticos*, I. (Ingolstadt, David Sartorius: 1586). A tanulmány megírásához ezt a példányt használtam: https://books.google.hu/books?id=xy5XAAAACAAJ&pg=PP6&dq=Disputationes+Roberti+Bellarmini+de+controversiis+Christianae&hl=hu&sa=X&ved=2ahUKEwiRxMnlkLz5AhWE_bsIH TxZDDQQ6AF6BAGGEAI#v=onepage&q&f=false (A letöltés ideje: 2022. 08. 10.)

túllépésével tudnám megvalósítani, így most kizárólag a *claritas Scripturae* vonatkozásában vizsgálom a két művet.

A *claritas Scripturae* mint protestáns hermeneutikai alapelv cáfolata mindkettőjüknél vagy központi szerepet kap (Pázmány), vagy kiinduló pontul szolgál (Bellarmino) a katolikus hermeneutikát érintő dogmatikai kontextus affirmatív kifejtéséhez. Pázmány így határozza meg a protestánsok álláspontját. A „pártosok” szerint a Szentírás „oly fényes, oly világos, hogy abban semmi obscuritás, homály és nehéz értelem nincsen; hanem maga fényességénél úgy megismértetik az ő értelme, mint a nap-fény.”¹³ A Szentírás világosságát, vagyis érthetőségét valló *claritas Scripturae* (Luther) vagy *perspicuitas Scripturae* (Kálvin) elve egyenesen következik a *sola Scripturából*.¹⁴ Ha a Szentírás az üdvözítő hit egyedüli eszköze, akkor valamilyeni, az üdvösséghez szükséges tanításnak világosnak kell lennie benne. Ami homályos értelmű a Biblia szövegében, az egyrészt nem szükséges az üdvözüléshez, másrészt mivel a Szentírás saját maga tolmácsként, értelmezőjeként (*scriptura sui ipsius interpres*) működik, a homályos értelmet a világos, az érthető megmagyarázza.¹⁵

Bellarmino (és Pázmány is) Luthert idézi a *claritas Scripturae*-val kapcsolatban: „A Szentírásnak mint bírónak kell ítéletet mondania erről, amely csak úgy lehet, ha a Szentírásnak adjuk a legelső helyet mindenben, amit az atyáknak tulajdonítunk, vagyis hogy a Szentírás maga önmagában a legbiztosabb, legkönnyebb, legnyíltabb értelmezője önmagának, mindenről mindent bizonyít, megítél és megvilágít.”¹⁶ Bellarmino a szöveg lutheri nyitottságára reflektálva adta a bibliai interpretációról szóló III. könyvének ezt a címet: „A Szentírás önmagában nem annyira nyitott, hogy magyarázat nélkül is elegendő legyen a hitviták eldöntéséhez.”¹⁷

13 PÁZMÁNY Péter, *Hodoegus: Igazságra vezérlő kalauz*, szerk. KISS Ignác, Pázmány Péter összes munkái 4 (Budapest: Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Hittudományi Kara, 1898), 80. A továbbiakban: PPÖM IV.

14 Friedrich BEISSER, *Claritas Scripturae bei Martin Luther* (Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, 1966). Kevin J. VANHOOZER, ed., *Dictionary for Theological Interpretation of the Bible* (London–Grand Rapids: SPCK–Baker Academic, 2005), 284.

15 Pázmány maga is összefoglalja a korabeli protestánsoknak a *claritas Scripturae*-n alapuló írásmagyarázati módszerét. PPÖM IV, 81; CALLAHAN, „Claritas Scripturae...”, 356.

16 BELLARMINO, *Disputationes...*, 156. Az idézet Luthernek a 95 tételre adott pápai cáfolat ellen írt válasziratából, annak előszavából származik. *Assertio omnium articulorum M. Lutheri per bullam Leonis X. novissimam damnatorum* 1520, WA 7:97. PPÖM IV, 80. A Bellarminótól származó szövegeket a továbbiakban saját fordításomban idézem, a latin szövegeket terjedelmi okokból nem közlöm, csak az oldalszámokat adom meg referenciaként.

17 BELLARMINO, *Disputationes...*, 155. Bellarmino bibliaértelmezéssel kapcsolatos álláspontjáról: Christian D. WASHBURN, „St. Robert Bellarmine on the Authoritative Interpretation of Sacred Scripture”, *Gregorianum* 94, 1. sz. (2013): 55–77; Thomas DIETRICH, „Robert Bellarmine. *De verbi Dei interpretatione* (1586)”, in *Handbuch der Bibelhermeneutiken: Von Origenes bis zur Gegenwart*,

A reformáció alaki elvéhez (*principium formale*), a *sola Scripturá*hoz társuló, a Szentírás világosságáról szóló tanítás, a *claritas Scripturae* fontos szerepet játszott a protestáns bibliai hermeneutikában, jóllehet nem Luther találmánya volt.¹⁸ Az egyházatyák és apológéták széles körben hivatkoztak a Szentírás világosságára, érthetőségére.¹⁹ A protestáns népnyelvi fordítások minden írástudó számára lehetővé tették a Biblia olvasását, illetve hirdetését, és mivel úgy vélték, a szöveg egyértelmű és világos, azt bárki egyéni exegézise alá vonhatja. Azáltal, hogy a reformáció a *sola Scriptura* és a *claritas Scripturae* alapján azonosította a szentírási tekintélyt a hermeneutikai tekintéllyel, elutasította az Egyház, pontosabban a Tanítóhivatal értelmező tekintélyét.²⁰ A katolikusok szerint mivel a Szentírás néha homályos és kétértelmű, és szükség van egy látható és a Szentírástól független értelmező tekintélyre (Bellarminónál „bíróra”). Az Anyaszentegyház ragaszkodott a Tanítóhivatal ezen feladatához, hiszen a hitigazságokra vonatkozó, ezáltal az üdvösség elnyerése szempontjából fontos bibliai szakaszok interpretálását, illetve a hiteles interpretáció kiválasztását nem bízhatták bárkire.²¹ Ennek megfelelően a *claritas Scripturae* cáfolata egyik sarokpontja volt a katolikus hitvédelemnek. Bellarmino és Pázmány is példákat hoznak fel arra, hogy a Szentírás maga tesz tanúbizonyságot saját nehezen érthetőségéről és homályosságáról. Mindketten hivatkoznak 2Pét 3,15–16-ra, eltérő következtetéseket vonva le a szentírási helyből.²² Bellarmino szerint Szent Péter számára a Pál leveleiben lévő „nehezen érthető dolgok” nemcsak a tekintetben nehezek, hogy – a reformátorok véleménye

Hrsg. von. Oda WISCHMEYER (Berlin: De Gruyter, 2016), 537–546. Magyarul: Thomas DIETRICH, „Roberto Bellarmino: *De Verbi Dei interpretatione* (1586)”, in *A bibliai hermeneutikák kézikönyve Órigenésztől napjainkig*, szerk. Oda WISCHMEYER, ford. NÉMETH Attila (Szeged: Szegedi Nemzetközi Bibliikus Konferencia Alapítvány, 2022), 583–594. Németh Attilának itt köszönöm meg a segítségét.

18 James Patrick CALLAHAN, „Claritas Scripturae: The Role of Perspicuity in Protestant Hermeneutics”, *Journal of the Evangelical Theological Society* 39, 3. sz. (1996): 353–372, 359.

19 Don A. CARSON, „Is the doctrine of »claritas scripturae« still relevant today?”, in Don A. CARSON, *Collected Writings on Scripture* (Wheaton: Crossway, 2010). Steven NEMES, „Claritas Scripturae, Theological Epistemology, and the Phenomenology of Christian Faith”, *Journal of Analytic Theology* 7 (2019): 199–218. <https://doi.org/10.12978/jat.2019-7.181913130418>. <https://doi.org/10.12978/jat.2019-7.181913130418>; CALLAHAN, „Claritas Scripturae: ...”, 355.

20 Uo.

21 A trienti zsinat negyedik ülése foglalkozott a hiteles bibliaértelmezés kérdésével, az erre vonatkozó határozatot (DH 1507) lásd: Heinrich DENZINGER és Peter HÜNERMANN, *Hitvallások és az Egyház Tanítóhivatalának megnyilatkozásai*, szerk. ROMHÁNYI Beatrix és SARBAK Gábor, ford. FILA Béla és JUG László (Bátanyterenyé–Budapest: Örökmécs–Szent István Társulat, 2004), 373.

22 „Pál is megírta azt nektek a neki adott bölcsesség szerint. Szól is ezekről minden levelében. Bizonyos dolgokat nehéz ugyan megérteni bennük – ezeket a tudatlanok és állhatatlanok kiforgatják, mint ahogy a többi Írásokat is, a saját vesztükre.” A bibliai locusokat a Káldi-Neovulgata fordításból innen idézem: <https://szentiras.hu/> (Az utolsó letöltés ideje: 2022. 08. 10.)

szerint – a tanulatlanok és az állhatatlanok nem értik, hanem mert abszolút értelemben azok. Bellarmino Szent Ágostonnal érvel: a tanulatlannak és állhatatlannak egyáltalán nem mondható egyházatya is azt írja, hogy nehezen érti Szent Pál levelének azon helyét, amelyet annak idején Szent Péter is bonyolultnak mondott. Pázmány értelmezése a bibliai locus szövegén belül marad, a nehezen érthető dolgok szerinte az üdvösséghez szükséges dolgok, mert azok félreértelmezése okozhatja a hívők vesztét, vagyis elkárkozását. Pázmány életművének fontos, a háttérben folyamatosan munkáló eleme ez, a hívek lelki üdve felett érzett őszinte aggodalom, amely abból a szilárd meggyőződésből fakad, hogy az ember a római katolikus egyházon kívül nem üdvözl. ²³

Disputationes I.3.1.

Végül 2Pét utolsó fejezetében Péter azt állítja, hogy Pál leveleiben vannak bizonyos nehezen érthető dolgok, „amelyeket a tudatlanok és állhatatlanok kiforgatnak”. Itt meg kell jegyezni, hogy Péter apostol nem azt mondta, hogy vannak bizonyos dolgok, amelyek a tudatlanok és az állhatatlanok számára nehezen érthetők – amint azt az eretnekek magyarázzák –, hanem hogy abszolút nehezen. Ugyanis Szent Ágoston, aki bizonyosan nem volt tudatlan vagy állhatatlan, a hitről és cselekedetekről szóló könyvében, a 15–16. fejezetekben megvallja, hogy nagyon nehezen érthető volt számára az 1Kor 3-ban az a hely: „Ha pedig valaki az alapra [...] épít”, és azt mondja, hogy ez az egyik olyan hely, amelyet illetően Péter figyelmeztetett, hogy nehezen érthető. ²⁴

Kalauz VII.3.1.

Szent Péter írja, hogy A' sz. Pál Leveleiben és a több Írásokban sok nehéz-értelmű dolgok vannak, mellyeket a tudatlanok és állhatatlanok magok veszedelmére hamissan csavarnak: *Frater noster Paulus, in OMNIBUS Epistolis, loquens de his, in quibus sunt quaedam: DIFICILIA INTELECTU, quae indocti et instabiles deprauant, sicut et ceteras Scripturas, in suam ipsorum perditionem.* Ihon, nyilván írja, hogy minden levelében sz. Pálnak nehéz-értelmű dolgok vannak. De ha oly könnyű volna a sz. Írás értelmét megismérni, mely könnyű a feírt megválasztani a feketétől, nehézség nem volna benne. *Ergo, etc.* It sz. Péter oly dolgokról szól, mellyek az üdvösségre szükségesek; mivel azt írja, hogy akik ezeket jól nem értik, veszedelmbe esnek, melybe bizony nem esnének, ha csak valami oly dolgot értenének hamissan, mely az üdvösségre szükséges nem volna. ²⁵

23 PÉTER Katalin, „Pázmány Péter és a protestánsok”, *Egyháztörténeti Szemle* 7, 2. sz. (2006), https://epa.oszk.hu/03300/03307/00014/egyhaztortenet_i_szemle_2006_02_008.htm. (Az utolsó letöltés ideje: 2022. 08. 10.)

24 BELLARMINO, *Disputationes ...*, 157.

25 PÁZMÁNY Péter, *Hodoegeus: Igazságra vezérlő kalauz*, s. a. r. KISS Ignác, Pázmány Péter összes munkái 4 (Budapest: Budapesti Királyi Magyar Tudományegyetem Hittudományi Kara, 1898), 83. A továbbiakban PPÖM IV.

A Szentírás értelmezésében felmerülő nehézségeket mindketten az emberi értelem véges felfogóképességének és a nyelvi kifejezés határainak tudják be. Bellarmino szerint a Szentírásban „két dolgot lehet figyelembe venni, a mondott dolgokat és a mondás módját.”²⁶ A mondott dolgok a metafizikánál is magasabb rendűek, hitigazságok, dogmák, az ezekkel foglalkozó Szentírás egyáltalán hogyan lehetne nem rendkívül homályos? – kérdezi Bellarmino.²⁷ Ugyanerre gondol Pázmány is, amikor az alfejezetcímben „az Írásban foglalt dolgok mélységéről” és „a szóllás mi-voltáról” ír.²⁸ Bellarmino hozzáteszi, hogy a Szentírás nagy része jövődó dolgokról szóló, költői nyelven írt próféciaikat tartalmaz, amelyeknél nincs nehezebb vagy homályosabb.²⁹ Pázmány az emberi szó határait teszi felelőssé a homályosság miatt. „Viszont szent Írás szóllásinak mi-volta-is azt hozza magával, hogy homályos legyen sok helyen az ő mondása. Mert a meggondolhatatlan és kimondhatatlan Istent és isteni dolgokat mí szavainkal adgya előnkbe. Azért lehetetlen, hogy homály ne legyen az ilyen dolgokról-való szóllásban.”³⁰

Disputationes I. 3.1

A Szentírásban ugyanis két dolgot lehet figyelembe venni, a mondott dolgokat és a mondás módját. Ha a dolgokat vizsgálod, szükségszerűen be kell ismerned, hogy a Szentírás nagyon homályos, mert a legfőbb titkokat adja át: az isteni Szentháromságról, az Ige megtestesüléséről, a mennyei szentségekről, az angyalok természetéről, az isteni kegyelemről, az örök eleve elrendelésről és elkárhozásról, valamint olyan titkos és természetfeletti dolgokról, amelyeket nem lehet alapos tanulmányozás és fáradság nélkül, sem a legnagyobb tévedés veszélye nélkül vizsgálni.³¹

Kalauz VII.3.2.

„Az Írásban foglalt dolgok mélysége, és a szóllásnak mi-volta magával hozza sok helyen a nehéz értelmet.

Egyéb sem lehet benne, hanem a sz. Írásban sokat igen nehéz megérteni. Mert a sz. Írás a keresztyén hitnek derék fundamentumiról emlekezik, úgy-mint a Szent Háromságáról, az isteni személynek testesüléséről, az Istennek örök választásáról vagy megvetéséről, a sacramentomok erejéről, a halottak feltámadásáról, az örök bődökségről, etc. Ezek oly dolgok, mellyek az emberi értelmet tellyességgel meghaladják, ...”³²

26 BELLARMINO, *Disputationes ...*, 159.

27 Uo.

28 PPÖM IV, 84.

29 BELLARMINO, *Disputationes ...*, 159.

30 PPÖM IV, 84.

31 BELLARMINO, *Disputationes ...*, 159.

32 PPÖM IV, 84.

Bellarmino ezután rátér a homályosságot okozó beszédmódra, és az ebből következő értelmezési nehézségekre, tipologizálva, valamint egy-egy rövid példával illusztrálva ezeket a szemantikai-retorikai jelenségeket (lásd a következő táblázatot). Pázmány a felmerülő exegetikai problémákat egyetlen kategóriába, a „színes” (azaz látszólagos) „ellenkezések” gyűjtőnév alá sorolja, és abban látja az értelmezési probléma gyökerét, hogy sokszor nem tudjuk, a Szentírásban leírtakat szó szerinti (*proprie*) vagy átvitt (*figurative*) jelentésben kell-e értenünk.³³ Ugyanezt írja Bellarmino is a Biblia négyes értelmezéséhez kapcsolódóan a 3. fejezetben (Disp. I.3.3), amelynek tárgya egyébként az egyéni exegézis lehetőségének cáfolata.³⁴

Disputationes I. 3.1

Először is, a Szentírásban sok olyan dolog van, ami első látásra *ellentétesnek* tűnik, ...

Másodszor, vannak *kétértelmű szavak és kijelentések*, ...

Harmadszor, vannak *hiányos kijelentések*, ...

Negyedszer, vannak *megfordított kijelentések*, ...

Ötödször, vannak a *héber nyelvre jellemző kifejezések*, ...

Hatodszor, *sok beszédképlet, trópus, metafora, allegória, hiperbaton, irónia és más efféle dolgok* vannak számolatlanul.³⁵

Kalauz VII.3.3.

Noha az Isten szavaiban igaz értelem szerint ellenkezés nincsen: de néha oly tettetett színe vagyon az ellenkezésnek, hogy ezek egybe-bé-keltetési a tudós emberek elméjét-is alkalmasan fásasztyák.³⁶

Pázmány 38 ilyen „színes ellenkezést” gyűjt össze az Ó- és Újszövetségből, ezek közül mindössze három egyezik a Bellarmino által említett példákkal.³⁷ A látszólagos ellentétek feloldását, magyarázatát a következő alfejezetben ismerteti Cornelius a Lapide, Juan de Pineda, Gaspar Sánchez és Juan Maldonado jezsuita exegeták által írt kommentárok alapján.³⁸

33 PPÖM IV, 84–85.

34 „Továbbá, a szó szerinti értelem kettős; az egyik az egyszerű (*simplex*), amely a szavak helyénvalóságában áll, a másik az átvitt (*figuratus*) értelem” BELLARMINO, *Disputationes ...*, 168.

35 Uo., 159–160.

36 PPÖM IV, 85.

37 PPÖM IV, 85–89.

38 PPÖM IV, 89–92. A 38 példáról BITSKEY, „A konciliarista tradíció ...”, 309.

Bellarmino foglalkozik a Szentírás négyes értelmezésével, azaz a bibliai szövegben lehetséges négy egymásra épülő (literális, morális, allegorikus és anagogikus) jelentéssíkkal. Pázmány viszont nem ír erről, hermeneutikai magyarázataiban is csak a *sensus literalis* szintjén marad, azon belül különbözteti meg az egyszerű és az átvitt értelmű *sensus literalist*. Teszi ezt vélhetőleg azért, mert Luther, és nyomában a protestáns bibliai hermeneutika, kizárta (pontosabban a tipologikus értelmezés alá vonta) az interpretációból az allegorikus, valamint a többi spirituális jelentéssíkot,³⁹ és mind Bellarmino, mind annak közvetlen mintája, a domonkos Melchior Cano, a reformátorokkal való vitáikban mintegy közös értelmezési platformként a *sensus literalist* jelölték meg.⁴⁰ Pázmány a szó szerinti értelmezésen belül maradva – ha modern módszertani terminust használunk –, a lexikai-szintaktikai elemzés módszerét fejtegeti.⁴¹

A kérdés, amelyet mindkét szerző további érv gyanánt feltesz: ha annyira világos a Biblia, miért született annyi kommentár a szövegéhez?

Disputationes I. 3.1.

Végül pedig vegyük hozzá ellenfeleink tanúságtételét, amelyet akarva-akaratlanul is kénytelenek erre az igazságra adni. Mert ha a Szentírás olyan világos lenne, mint ahogyan ők mondják, miért írna Luther és a lutheránusok annyi kommentárt? Miért készítenének ilyen sokféle változatot a Szentírásról? Miért magyaráznák a Szentírást ilyen különbözőképpen?⁴²

Kalauz VII.3.4.

De vallyon hová kel erre töb bizonyosság a sz. Írás magyarázattjáról írt számtalan könyveknél? Ha oly világos az Írás értelme, mi szükség volt, hogy a régi és mostani tudós emberek ily számtalan könyveket írnanak az ő értelméről?⁴³

39 A lutheri értelemben vett *sensus literalist*, a *sensus historicist* a katolikus kontroverzisták saját narratívájukban leegyszerűsítették, és nem vettek tudomást annak eredeti értelmezéséről. A *sensus literalis* és *spiritualis* lutheri átértelmezéséről lásd: CSEPREGI Zoltán, „Luther szentírási elve: a »hit szabályától« (Róm 12,6) az Isten igéjébe vetett bizalomig”, in *Teológia és reformáció*, szerk. SZABÓ Lajos (Budapest: Evangélikus Hittudományi Egyetem; Luther Kiadó, 2017), 23–35.

40 SZABÓ Ferenc SJ, „Deux théologiens du renouveau catholique ...”, 249. Bellarmino vélhetőleg azért ír mégis a négyes értelmezésről, mivel a *Disputationest*, amelyet eleve a kontroverziteológiai előadásaiából állított össze, a papképzésben is hasznosítható tankönyvnek szánta. DIETRICH, Roberto *Bellarmino...*, 584.

41 Henry A. VIRKLER és Karelyne GERBER AYAYO, *Hermeneutics: Principles and Processes of Biblical Interpretation*, ebook (Grand Rapids: Baker Academic 2007), 97–121.

42 BELLARMINO, *Disputationes...*, 160.

43 PPÖM IV, 94.

Bitskey István szerint Pázmány „egész hermeneutikai fejtegetésnek a magva” a *claritas Scripturae* cáfolata.⁴⁴ Valóban, Pázmány további két fejezetet szentel a Szentírás homályosságának, egyrészt *a posteriori* érvekkel bizonyítva azt, másrészt a homályosság okát, a szerzői (vagyis az isteni) szándékot fejtegeti.⁴⁵ Bellarminónál ezeket nem találjuk. Érvelésükben akkor találkoznak ismét, amikor mindketten ugyanazzal az retorikai fogással élnek, ti. hogy az ellenfelekkel szemben azok saját írásait alkalmazzák érvek gyanánt.⁴⁶ „Viszsa-fordíthattuk a pártosokra minden bizonyításokat.” – írja Pázmány.⁴⁷ Ő és Bellarmino olyan bibliai helyeket idéznek, amelyekkel a protestánsok teológusok (Bellarminónál konkrétan Luther és Johannes Brenz) a Szentírásból magából, annak szó szerinti olvasatával, a *sensus litteralis*szal bizonyítják az általuk vallott *claritas Scripturae*-t. Úgy tűnik, hogy ily módon sikerül a protestánsok ellen fordítaniuk azok saját bibliai hermeneutikai módszerét, a szó szerinti értelmezést. „Hogy a szent Írás maga fényességével megmagyarázza magát, sok-képpen erőssítik az ellenkezők. Bizonyoságot azokból a sz. Írás mondásiból vésznek, mellyek az Isten ígését világosnak, lámpásnak, fényességnek nevezik.” – írja Pázmány.⁴⁸ Ezek tehát olyan szakaszok, amelyeket a protestánsok – a „verbálinspiráció” nyomán, illetve a literális értelem előtérbe helyezése folyamányaként – úgy értelmeztek, hogy ezekben a Szentírás önnön világosságáról és könnyen érthetőségéről tesz tanúbizonyosságot.⁴⁹ Ilyenek például: „Ez a parancs, amelyet ma meghagyok neked, nem elérhetetlen számodra, és nincs messze tőled.” (MTörv 30,11). „Világos az Úr parancsa, felvilágosítja a szemet” (Zsolt 19,9). „A te igéd lámpás a lábamnak, s ösvényeimnek fényesség.” (Zsolt 119,105). A katolikus kontroverzisták ezen szentírási szakaszok allegorikus értelmezésével cáfolják a protestáns betű szerinti, a Biblia önreflexiójaként értelmezett olvasatot.

44 BITSKEY, „A konciliarista tradíció ...”, 308.

45 PPÖM IV, 95–98.

46 BELLARMINO, *Disputationes ...*, 161–167. A III. könyv 2. fejezetének címe: *Solvuntur obiectiones adversariorum*. Pázmánynál ugyanez: *Az ellenkezők bizonyági megfejtetnek*. PPÖM IV, 98–102.

47 PPÖM IV, 98.

48 PPÖM IV, 99.

49 FABINY Tibor, *A keresztény hermeneutika kérdései és története I. (A prekritikai korszak: az első századtól a reformáció koráig)* (Budapest: Hermeneutikai Kutatóközpont, 1998), 20, 40–41. Allan Andrew ZAUN, *A Study of the Idea of the Verbal Inspiration of the Scriptures with special reference to the Reformers and Post-Reformation thinkers of the sixteenth and seventeenth centuries*, 1937, PhD disszertáció <https://www.era.lib.ed.ac.uk/bitstream/handle/> (Az utolsó letöltés ideje: 2022. 08. 10.).

Disputationes I. 3.2.

A második érv a 18. zsoltárból származik: „világos az Úr parancsa, felvilágosítja a szemet.”, és a 118. zsoltárból: „A te igéd lámpás a lábamnak, s ösvényeimnek fényesség.”, és: „Igéid megértése világosságot ad” stb., és a Példabeszédek 6. fejezetéből: „Mert a parancs fáklya, a tanítás világosság.”

Először is azt válaszolom, hogy itt nem az egész Szentírásról van szó, hanem csak az Úr parancsairól, amelyeket világosnak, lámpásnak és világosságnak nevezünk. Nem arról van szó, hogy könnyen érthetőek, bár ez is igaz – hiszen mi sem könnyebb, mint a „Szeresd felebarátodat, mint önmagadat”? – Hanem hogy ami érthető és ismert, az irányítja az embert a cselekvésben. Másodszor, azt lehet mondani, hogy a kérdés valóban az egész Szentírásról szól, de a Szentírást nem azért mondják világosnak, sőt világosságnak és lámpásnak, mert könnyen érthető, hanem azért, mert ha megértettük, megvilágítja az elmét. Hiszen a próféta a 18. [19.] zsoltárban a filozófusok tudásáról beszélt, noha ők azt a teremtményekből szereztek, amikor azt mondja: „Isten dicsőségét beszélik az egek”. Azután, hogy megmutassa, nem jutottak el ahhoz a világossághoz, amelyet azok érnek el, akiket Isten méltóztatott oktatni, és akiknek írásba foglalt törvényét adta, hozzáteszi: „Szeplőtelen az Úr törvénye, felüdíti a lelket”. Hasonlóképpen a 118. [119.] zsoltárban azt akarta megmutatni, hogy Isten kinyilatkoztatott szavából nyert ismeret nagyobb, mint a teremtményekből nyert ismeret; és ezért Isten szavát lámpáshoz hasonlítja, amely sokkal hasznosabb számunkra az éjszaka sötétségének eloszlatásában, mint az összes csillagok fénye.⁵⁰

Kalauz VII.3.7.

Bizonyságot azokból a sz. Írás mondásiból vésznek, mellyek az Isten igéjét világosnak, lámpásnak) fényességnek nevezik; 2. Pet. 1, 19. Psal. 18, 9. Psal. 118, 105, 130, Proverb. 6, 23. És csak azoknak mongya sz. Pál, hogy elrejtett az evangéliom, a kik 2. Cor. 4, 3. elvesznek.

FELELET. Éppen az egész sz. Írásról, nem csak valamely darabjáról mongya Isten, hogy ez fényesség és világosság, melyben nincsen semmi hamisság, tudatlanság, éktelenség homálya és setétsége; nincs-is oly része, melyből az ember hitinek vagy reménségének, vagy szeretetinek gerjesztő fáklyáit ne találhassa. Nem azért mondatik tehát a sz. Írás világosságnak, hogy az ő értelme künnyű, vagy hogy Istentől rendeltetett bizonyos tanító-nélkül, minden embereknek nyitva az ő értelme; hanem azért, mert ha ki igazán érti az Írást, fényesség annak és megvilágosítja őtet.

Nem-is mongya Isten, hogy csak a pusztá böttü, tekéletes magyarázás-nélkül, fényességet hoz az embernek. Sőt sz. David ugyanottan, a hol égő lámpásnak nevezé az Írást, megmagyarázza, mi Psal.118, 130. módon világosította az embert; *Declaratio sermonum tuorum illuminat, et intellectum dat*, a te igéd magyarázattya megvilágosít, úgy-mond, és okosságot ad.⁵¹

50 BELLARMINO, *Disputationes ...*, 162.

51 PPÖM IV, 99–100.

Bellarmino és Pázmány érvelése láthatóan sok hasonlóságot mutat, valamennyi Pázmány által idézett példa Bellarminónál is megvan, és a protestáns értelmezésre adott cáfolatuk is egybevág olykor, ugyanakkor Pázmány nem követi pontról pontra példaképét.

Remélhetőleg ez a rövid írás egyrészt újabb adalékokkal szolgál a Szabó Ferenc által „viszonylagos Bellarmino-dependenciának” nevezett, Pázmány kontroverzteológiai gondolkodásában és alkotói módszerében megmutatkozó jelenséghez, másrészt további példákkal bővíti a szövegszintű „közös finomabb elemeket” (Horváth Cyrill).⁵²

Látjuk, hogy csak ebben, a Szentírás világossága vs. homályossága témában mennyi párhuzam található a *Disputationes* és a *Kalauz* között. Indokolt lenne a két mű további alapos és nagyobb tematikai egységekre kiterjedő, szisztematikus összehasonlító vizsgálata.

52 „La dépendance (relative) de Pázmány vis-à-vis de Bellarmin” Szabó Ferenc Pázmány ekkleziológiáját vizsgálva mutatott rá a Bellarminótól való eszmei, tudományos „függésre”. SZABÓ, „Deux théologiens du nouveau catholique...”, 248. HORVÁTH, „Pázmány és Bellarmin”, 35.